

Miran Štuhec

KOVIČEVA POT OD ZAFRKLJIVOSTI DO TEMELJNE BIVANJSKE RESNICE

1.0 Kajetan Kovič je pri Pomurski založbi v Murski Soboti izdal pripovedno delo *Pot v Trento*. Delo sicer ni bilo nagrajeno z letošnjo nagrado Kresnik, bilo pa je v njenem ožjem izboru in pozornejše branje razkriva, da seveda ne po naključju. Njegove estetske, kompozicijske, idejne in naratološke razsežnosti namreč v posrečenem medsebojnem spletu tvorijo zanimivo pripoved. O tem je več tehtnih misli oblikoval že prof. Franc Zadavec v letošnji 1. številki Slavistične revije¹, npr. o odnosu med zunajliterarnim podstatom in njegovo literarno uresnitvijo, med biografskim ter umetniškim, o metanarativnih posegih pripovedovalca v pripoved, o njegovi porogljivosti in tako naprej.

1.1 Gotovo ni naključje,² da Kovič že v prologu svoje pripovedi razmišlja o tem, da ima človek samo eno in neponovljivo življenje, da so vsa življenja, ki sestavljajo Življenje, kratka in nepomembna, da je cesarjevo po svoji globinski strukturi enako kmetovemu, da nič, razen neba, ni večno, da tudi tiskarsko črnilo »slej ko prej« zbledi, da preteklost ostaja zaprta in ni torej nikakršnega vračanja. Zaradi takšnih misli se v bralcu že na začetku pripovedi kljub njenemu drugačnemu nadaljevanju v 1. poglavju oblikujejo vprašanja o temeljnih razsežnostih človekovega bivanja in o tem, da utegne biti *Pot v Trento* ponoven premislek o življenju kot Heraklitovi reki, ki metaforično opozarja na človekovo minljivost, na njegovo odtekanje v nič in je seveda neposredno vezano na temeljno bivanjsko kategorijo časa.

Davno spoznanje je Kovič povedal znova, a drugače, raste namreč iz sveta ob Muri, iz življenja že po naravi veselih, včasih tudi lahkomišelnih ljudi in je zato še toliko bolj izpostavljena resnica.

Pot v Trento je zanimiva, dinamična in nasmeh zbujujoča pripoved o Francu M. Dogajanje je časovno omejeno na prvo polovico tega stoletja, geografsko pa na različne kraje, v katerih je glavna oseba preživljala svojo mladost, službena leta, obe vojni, svoje družinsko življenje in starost. Začetek in konec sta postavljena v vasico ob Muri, »prizori iz navadnega življenja«, kakor je v naslovu poudarjeno, pa se odvijajo tudi v Mariboru, Celju, na Dunaju, v Karpatih, Galiciji pa na južnem Tirolskem in v Murski Soboti, tam pač, kjer je Franc M. skladno s svojo življenjsko usodo trgoval in ljubil, kjer je streljal in si ustvaril družino, kjer je po neki notranji

¹ (Franc Zadavec, *Poetika in stil Kovičevega romana Pot v Trento*, sr XXXXIII/1, (1995), 25.)

² (Umetnikovo delo je tudi rezultat načrtnih in sistematičnih procesov njegove zavesti.)

sili morda celo preveč zapravljal svoje moči z ženskami in kasneje s pijačo in kjer se je sprva neopazno, kasneje pa vedno močnejše v njem pojavljala zavest o lastni minljivosti, o tem, kako so spomini, hranjeni na ta ali oni način, le opomin, da je preteklost za vedno izgubljena, da je v večnosti sicer neizmerno mnogo prostora, a ne za človeka.

2.0 Nekoliko nenavadno, a funkcionalno utemeljeno strukturo ima v pripovedi ravnina naracije. Pripoved začne namreč prvostopenjski pripovedovalec, nadaljuje, imenujmo ga, vodeni drugostopenjski in konča spet prvostopenjski. Sam obstoj takšne razporeditve v tlorisu pripovedovanja seveda ni nič nenavadnega, nekoliko neobičajen pa je pojav, da je pripovedna aktivnost drugostopenjskega pripovedovalca očitno nadzorovana in da se dogajanje drugostopenjske pripovedi neposredno vključuje v prvostopenjsko. (Vendar je to problem, ki ga je potrebno obravnavati posebej.)

Drugostopenjski pripovedovalec je torej voden in njegova avtohtonost omejena s tem, da so njegovi zapiski prevedeni iz nemščine v slovenščino (in tega ni napravil sam), da prvostopenjski pripovedovalec priznava, da so tudi popravljeni in npr. nekateri erotični izrazi omiljeni.³

Seveda se ob tem postavlja vprašanje, če Josip Juraj K. sploh deluje kot drugostopenjski pripovedovalec, saj bi prvo poglavje pripovedi, t.j. Zaupno poročilo, lahko pripovedoval na osnovi njegovih zapiskov tudi pripovedovalec, ki sicer vodi zgodbo. A pozorno branje pokaže, da je Josip Juraj K. udeleženec pripovedi s svojo zgodbo in s svojim videnjem problema, da se prav prvo poglavje od nadaljnjih loči po specifičnem interesu in po opazno drugačnem odnosu do glavne osebe pripovedi. To pa pomeni, da moramo tega bivšega sodnega tolmača za ogrski in hrvatski jezik pri c. kr. deželnem sodišču v Železnem in zasebnega detektiva na Dunaju sprejeti kot drugostopenjskega pripovedovalca, prvino narativne strukture pripovedi, ki s svojim obstojem le-to bistveno zaznamuje, saj daje njeni diskurzivni ravni v spletu s prvostopenjskim poseben značaj.

Če lahko trdimo, da se drugostopenjski pripovedovalec zanima predvsem za spolne avanture glavne osebe (Danes bi morda temu kdo rekel seksizem.), za Francevo nenadzorovano slo po ženskah, za njegovo posebno nadarjenost za spolnost, potem moramo ugotoviti tudi, da prvostopenjski oblikuje to isto osebo tako, da bralec spozna tudi druge poteze njenega značaja: smisel za resno ljubezen, gospodarjenje, življenjski optimizem pa tudi, kar je še posebej pomembno, njeno melanholičnost in vedno močnejši občutek o lastni minljivosti. To zadnje stopnjuje do točke, ki pomeni beg pred samim seboj, beg pred staranjem, beg v nekakšno groteskno podobo osvajalca ženskih src za druge, v Franca M., ženitnega posrednika. Menda tudi primerjava z donkihотовskim izjalovljenim blodenjem k začetku ni pretirana.

Prav zaradi tega obstaja znotraj narativnega toka napetost in zaradi nje Pot v Trento ni le razgibana pripoved, ki v bralcu vzbudi smeh in posmeh in občutek o brezmejni svobodi življenja polnih in veselih ljudi ob Muri, ampak in predvsem delo, ki v svojem bistvu razkriva bivanjsko vprašanje: kako živeti spričo dejstva, da smo smrtni. Model, ki ga ponudijo upovedene osebe, seveda nanj ni dokončen odgovor.

Francova aktantska vloga ni enostransko zgrajena, ampak izraža globlja človeška vprašanja, ki se raztezajo v razponu od veselja do tragike, pač tako, kakor se to v človeškem življenju prepleta.

³ (Prim. K. Kovič, Pot v Trento 1994, 25 in 26.)

3.0 Večji del pripovedi obvladuje prvostopenjski pripovedovalec, drugostopenjskemu je namenjeno le prvo poglavje, a to je dovolj, da opravi vlogo, ki se pravzaprav šele v nadaljevanju izkaže za funkcionalno utemeljeno.

3.1 Josip Juraj K. se kot zasebni detektiv začne zanimati za Franca M. zato, ker obstaja možnost, da je iz centralnega skladišča obutve kot trgovski pomočnik firme DEL-KA kradel čevlje. Že prvo poizvedovanje v trgovini pokaže, da je bil Franc vesten in sposoben trgovec, da pa mu je v službo telefoniralo nenavadno mnogo žensk. Ker bi to bile lahko osebe, ki jim je ukradene čevlje prodajal, se je detektiv odločil raziskati njegovo preteklost.

Obiskal je kraje, v katerih je Franc M. živel, Gornjo Radgono, Celje, Breitenau, Donawitz in Dunaj. Ugotovil je, da je bil vesten, sistematičen, zanesljiv in prijazen ter zato uspešen trgovski pomočnik. Ko bi bralec pričakoval, da se bo detektivovo delo nadaljevalo v predvideni in za potrebe raziskave edini možni smeri, se njegova optika nepričakovano preusmeri od morebitne Francove policijske kartoteke, sodnijskih aktov... k njegovemu spolnemu življenju. Ker ni možnosti, da bi mu Francove erotične avanture odkrile ozadje nepojasnjene izginevanja čevljev v firmi DEL-KA, moremo trditi, da je njegov namen pravzaprav drugačen. To prizna tudi sam:

»Nisem si mogel več tajiti, da me je zmeraj bolj začel zanimati Franc M. kot tak, brez ozira na raziskavo. Očitno je bil pravi okrajni Casanova in poglavje Ženske se je v njegovi mapi izpisovalo z zmeraj večjimi črkami.«⁴

Pripovedovanje o t.i. »hudokurčnosti« glavne osebe oblikuje v postopno spoznavanje o absurdnosti početja »okrajnega Casanove«, »Schürzenjagerja«, »Schlafzimmerhelda« ali »babjega troštarja«.

Pripovedovalec je do njega zafrkljiv in opazno je, da se z njegovim početjem ne strinja. Navaja podatke o hitrem spanju, ki naj bi stimuliralo in omogočalo njegovo silno spolno moč, o tem, da je medicinski fenomen, da je bil rojen na veliki petek in je v zvezi s čarovnicami, da je fatalni komi... Posebno mesto v gradnji zafrkljivosti ima napetost, izhajajoča iz besedila, ki je po slogu uradovno, po vsebini pa izrazito vsakdanje pogovorno, »ččenčarsko«. Prav ta navidezna resnost daje pridih satiričnosti, ki se ob koncu poglavja stopnjuje v potezo, ki z izpostavitvijo značajskih značilnosti in njihovim poudarjanjem in pretiranostjo vzbuja komičen učinek in degradacijo, ki z ostrino v svoj noro resni vrtinec zajame seveda ne samo Franca, ampak vse, česar se Kovičeva glavna oseba dotakne, tudi drugostopenjskega pripovedovalca. Pripovedovalec tako spontano variira humor s satiro in karikaturu z lastno napredujočo duševno boleznijo.

Znani kliše, po katerem je Josip Juraj K. duhovito opisal prizor, ko je neki stotnik iz Celja zalotil Franca pri svoji ženi, dokazuje, da se je Kovič zadovoljil s preverjenim postopkom, ki omogoča dovolj veliko mero zafrkljivosti ob dogodku, ki se je zaradi značaja obeh zakoncev (stotnika in njegove radožive žene) napovedoval že od njune poroke.

Humor in zafrkljivost se stopnjujeta v satiričnost in karikaturu na tistih mestih pripovedi, kjer se začne Francevo početje kazati kot ponorelo zaradi početja samega. Tako se Franc M., »babji troštar«, spremeni v Franca na uro, Franca na akord, Franca za vse, ... Pripoved pa v teh točkah dobiva v svoji pomenski strukturi satirično noto.

Svoj vrh doseže drugostopenjska pripoved v podpoglavjih Kje, kdaj in zakaj je občeval Franc M. in Drugi del zaupnega poročila J.J.K. V prvem se Franc M. kaže

⁴ (Prav tam, 34.)

kot karikatura samega sebe in svoje neobvladljive spolne sle, v drugem pa dobi Kovičev porog kar revolucionarno konotacijo, ko se Franc M. odloči »nič manj in nič več kot pofukati cesarsko kraljevo avstro-ogrsko monarhijo«, ko pripovedovalčevo fatalno norčevanje razvrednoti tako spolnost kot državo in vrednote domovine, ko ena od Francevih osrečenk v pričakovanju svojega »jour de glorie« začne peti državno himno, ko njen zmagoslavni krik slišijo sinovi domovine, zbrani v bližnji okolici dogodka.

Pripovedovalcu ni pomembno, kako so potekali posamezni spolni akti, večinoma le kopiči podatke o njihovem obstoju in o ženskah, ki so bile v njih udeležene. Ta hiperprodukcija zgolj beleženja podatkov je lahko posledica detektivove pisateljske nenadarjenosti, čeprav mu pripovedovalec pred začetkom njegove pripovedi priznava nekaj literarnih ambicij, bolj verjetno pa posledica tipičnosti uradovalega besedila, gotovo pa tudi volje oblikovati vedenje o absurdnosti početja nekakšnega bertoluccijevsko robotiziranega Casanove. To pa moremo seveda brez posebnih težav povezati z odnosom drugostopenjskega pripovedovalca do glavne osebe in predvsem do tovrstnega početja. To dokazuje končno tudi porogljivo pripovedovalčevo preigravanje različnih možnosti, zafrkljiva špekulacija pa tudi hipertrofirana domišljija o tem, kako je Franc M. s svojimi računovodsko natančnimi in sistematičnimi potezami in seveda nedvomno spolno nadarjenostjo osvojil dunajski dvor, na katerem naj bi nastal cel preplah spricho dvanajstih nosečnic, ki naj bi jih Franc M. alias tihi baron oplodil po geografsko-historičnem načelu, potem ko je izkoristil jalovost visoke družbe, ki je svoje brezdelje in dolgčas preganjala z nepomembnimi »raziskavami« v času, ko so se Evropi nezadržno približevali veliki vojaško-politični dogodki.

3.2 Humor, zafrkljivost, karikatura, tudi satiričnost se kot razpoznavna pripovedovalčeva gesta nadaljuje v poglavjih, ki jih s svojo vednostjo oblikuje prvostopenjski pripovedovalec. A manj razpoznavno. Svoje mesto v narativni strukturi postopoma zavzema nevtralna pripovedovalčeva lega. Ta njegova vloga je sorazmerna s snovjo, z okoliščinami, v katerih se Franc M. znajde potem, ko se začne 1. svetovna vojna, po njej in v letih pred 2. svetovno vojno, med njo in po njej.

3.3 V drugem poglavju, Velika vojna, prvostopenjski pripovedovalec oblikuje pripoved o Francu M., vojaku 1. svetovne vojne. Preživel jo je na raznih bojiščih, v Karpatih in Galiciji, na Doberdobo in Levjem vrhu, Monte Tombi pa v zaledju in končno kot ranjenec v Pragi. Njegovo doživljanje vojne so mešani občutki o tem, kaj bo prinesel jutrišnji dan in tehtanje možnosti, ki so pravzaprav le tri – zmaga, pohabljenost in smrt. Vojna ga je s svojim čisto posebnim življenjskim ritmom osvojila do točke, ko se mu je civilno življenje v preteklosti in prihodnosti zdelo kot izmišljena zgodba.

Hitro se pokaže za tisti mejnik, ki v Kovičevi pripovedi povzroči popolno streznjenje. Dež, blato, kopanje grobov... so splet strahu, poguma in blaznosti, ki ne dovolijo lahkomišelnega upanja in seveda tudi pripovedovalčeve zafrkljivosti ne. Res je sicer, da si vojaki omisljijo šalo s čudaškim feldkuratrom, a njihovo početje izgubi ves svoj šaljivi smisel takrat, ko nesrečnika zadene kap, če ga je sploh, mislim šaljivi smisel, imelo, če ni bilo že v osnovi izraz obupa in delo obupancev, neslana šala, kakor je vse skupaj imenoval Franc, še preden se je zgodil njen tragičen konec.

To, da je vojna korenito posegla v pripoved, je moč utemeljiti vsaj na dveh njenih ravneh.⁵

⁵ (To potrjuje tudi pripovedovalečev poseg v pripoved na str. 264, piše: »Zdelo se mi je samo po sebi umevno, da sem nekajkrat navedel prvo in drugo svetovno vojno, ker sta bili del našega življenja in

Na ravni naracije je očitno, da pripovedovalec ni zafrkljiv, saj je vojna nevarna bližina smrti in tako nenehno opominjajoči dokaz o človekovi minljivosti, okoliščina za neizprosni boj, nagonsko ohranjanje življenja ali brezvoljno čakanje.

Spremeni pa se tudi Franc, nikjer namreč ni sledi o njegovi »hudokurčnosti«, o vojaških ženskah in bordelih, o vojaški opolzki itn. Nasprotno, sredi vojne vihre se kot nepresenetljiva posledica preživetega med njim in Italijanko Enrico razvije ljubezen. A tudi skozi prizmo tega novega čustva zmagovito poseže vojna v tistem trenutku, ko dekletov oče sicer grobo, a do obeh zaljubljenecv korektno in realno njuno zvezo prekine s tem, da poroke ne dovoli, dokler se vojna ne konča. Prvo z moralno-etičnega stališča neobremenjeno in zavestno Francevo zvezo z žensko onemogočijo torej okoliščine, ki predvidevajo tudi smrt in pohabljenost.

S koncem vojne se je oddaljila tudi smrt in na izpraznjeno mesto se je v Francevo življenje vrnilo, kljub temu da je svoja učna leta končal, kakor pravi pripovedovalec, kar je njen začetek pregnal. A v bistveno manjši meri.

Obstaja sicer možnost, da prvostopenjskega pripovedovalca enostavno niso v toliki meri zanimali erotični napor glavne osebe, ali da o tem ni našel sklenjenega poročila, na katerega bi naslonil svojo pripoved, a več je dokazov, da je svojo osebo prilagodil novim okoliščinam, da se je Franc na osnovi pridobljenih izkušenj moral spremeniti. S tem pa se je moral spremeniti tudi pripovedovalčev odnos do upovedenega. Njegova zafrkljivost je zdaj manj opazen odziv, omejen le na nekatere dogodke, npr. na Francevo dvojno očetovstvo, na požrešnost ljudi, gospodovalnost žena... V pripovednem toku nanizani dogodki vedno jasneje kažejo, da življenje Francu ni naklonjeno.

Med vojno dobljeno rano, ki preti, da mu bodo morali amputirati nogo, sicer srečno preživi, prav tako uspešno trguje z vinom in vodi gostilno, izplača nezakonskega otroka, se poroči. Tudi po prvem požaru zbere še dovolj volje, da začne znova, a pred bralcem se kljub temu nezadržno oblikuje spoznanje, da je Franceva usoda določena z nesrečami, ki mu postopoma razkrajajo življenjske moči in optimizem.

Franc je sicer sposoben, sistematičen in natančen, tudi dovolj izobražen za delo, ki ga opravlja. A očitno to ni dovolj, manjka mu nekaj, s čimer bi to nadgradil, s čimer bi tok svojega življenja preusmeril. Kaj npr. mu je preprečilo, da ni zavaroval gostilne proti požaru, da mu je verjetnostni račun »govoril«, kako isti človek ne more biti dvakrat pogorelec, on pa je bil. Ali ni splet nenaklonjenega naključja to, da so bili gasilci takrat, ko je gorelo pri njem, v Apačah. Ali ni torej najbolj natančna podoba Franca podoba »pomilovanja vrednega klovna v povaljanih hlačah«.

Ključni preobrat v fabuli je dejstvo, da Franc ni zavaroval gostilniške zgradbe proti požaru, in to ne le zato, ker pomeni začetek njegovega ekonomskega propada, ampak tudi zato, ker je pravi odraz njega samega, njegovega poistovetenja s splošnim prepričanjem, da bi zavarovalnice gotovo propadle, če bi se zavarovanje za klienta splačalo, njegovega vraževernega strahu, da akt zavarovanja, ki vključuje predvidevanje nesreče, le-to privablja, ne pa zmanjšuje njene posledice, dokaz njegove »navadnosti«. Zanimivo je tudi, da je na njegovo odločitev vplivala že sama pojava zavarovalniškega agenta, zanimiva zato, ker Franc-podjetnik vendarle ne bi smel biti človek, ki bi pri svojem poslu lahko bil občutljiv in obremenjen. Upošteva-

zgodovine. (...) Tudi v miru življenje ni brez težav, a je gotovo zelo drugačno, če ni bilo zaznamovano s strahom in smrtjo vojne. Švicarji se svoje zadnje, ki je bila pred več kot sto leti, niso mogli spominjati, meni pa je bila druga svetovna vojna živo v zavesti.)

joč navedeno, moramo zaključiti, da Kovičeva glavna oseba ni človek, sposoben objektivnega presojanja in predvidevanja, oseba smelih odločitev, ki pa tudi za srečne odločitve ni bila rojena. Pridnosti, prizadevnosti in truda mu ne manjka, vse bolj jasno pa postaja, da to ni dovolj. Franc očitno, kljub temu da je že bil na poti ekonomskega in s tem povezanega socialnega dviganja, ostaja mali človek in njegovo življenje prizor iz navadnega življenja.

Ali ni torej Franceva zgodba na nek način vse bolj zgodba s pesimistično moralo o ničevosti človekovega truda? Tega niti kar uspešno trgovanje po Prekmurju ne more spremeniti in spoznavanje lastne življenjske nesreče, melanholična narava ter z obojim povezano nagnjenje k alkoholizmu povzročijo njegov sanjani beg v prihodnost in še pogosteje v preteklost.

V drugi polovici pripovedi usmerja pripovedovalec večino svojega zanimanja v Francevo zavedanje, da se neobstojnega časa ne da ujeti, da mora vse živo umreti, da je obsojen na samoto, da nič ni več, kot je bilo nekoč, da ga prevzemata smrtna utrujenost in samotna bridkost.

Kot bežna, v daljavo časa odmaknjena, a kljub temu še zelo živa, se mu prikaže prva ljubezen kot nekaj najčistejšega, kot nekaj, kar je oba zaljubljenca povezovalo v večnost. A tudi ona »mala babičina dekla« je že davno umrla. Vse, kar je vrednega in resničnega, je vedno znova nasilno prekinjeno s smrtjo. To spoznanje ne dovoljuje norčavosti ljudi in ne zafrkljivosti pripovedovalca, zato tudi nasmeh na licih bralca izgineva.

Prvostopenjski pripovedovalec privede pripoved do viška v podpoglavju Zvodnik, kjer napetost celote združi v razmerje nenadkriljivi osvajalec ženskih src – nemočni ženitovanjski posrednik, v razmerje mladost – starost, objektivni čas – subjektivni čas. To so nekakšne predsmrtne fantastične sanje, satirski odsev in pirovanjska godba, v kateri so združeni vsi viški in padci Francevega življenja, premešani in sestavljeni v alegorični podobi »navadnega življenja«, ki je hotelo, ki se je naprezalo, a mu ni bilo usojeno.

4.0 Znotraj segmenta, ki ga obvladuje drugostopenjski nadzorovani pripovedovalec, obstaja napetost med uradno resnostjo, policijsko-kriminalistično natančnostjo pripovedovalca in norčavo lahkomišelnostjo glavne osebe. Iz nje izhaja posmeh, ki dobi dodaten vzgib tudi v pripovedovalčevi posmehljivosti in s svojo ostrino oplazi obe osebi ali natančneje šiba dve človeški hibi: nenadzorovano in pretirano spolnost in, povratno delujoče, že kar patološko zasledovalno strast.

V Zaupnem sporočilu ni dokaza, da je posmeh drugostopenjskega pripovedovalca zgolj posledica njegovega prepričanja o moralni izprijenosti Franca M., zato je verjetnejša trditev, da izhaja iz spleta prvega in patološkega stanja, v katerem se je detektiv nahajal. Zdi se, da Josip Juraj K. iz premišljene odločitve, da bo raziskal življenje Franca M., postopno tone v nekakšno ekstatično odvisnost od »veselega Prleka«, da sta od tega odvisni njegova pripoved in napredovanje njegove bolezni. Ob tem pa moramo upoštevati tudi dejstvo, da drugostopenjsko pripoved vsaj delno nadzira prvostopenjski pripovedovalec, kar pomeni, da moramo nekaj njene zafrkljivosti, ki je namenjena tako Francu M. kot Josipu Juraju K., pripisati tudi njemu.

Napetosti, ki obvladuje pripoved v prvem poglavju, v nadaljevanju ni več. Prvostopenjski pripovedovalec in glavna oseba se namreč izenačita v nihanju med resnostjo in norčavostjo ter objektivnostjo in zafrkljivostjo. Prav na tej ravni pa moremo obstoj drugostopenjskega nadzorovanega pripovedovalca utemeljiti. Njegova strukturna vloga je bila namreč vzpostaviti takšno razmerje med upovedenimi dogodki in bralcem, ki se bo v nadaljevanju, ko bo vlogo prevzel prvostopenjski pripovedovalec, postopoma začelo spreminjati v svoje nasprotje. Oba pripovedo-

valca sta zato posrečen splet, prvini narativne strukture, ki delujeta sicer vsaka zase, a sta organsko toliko povezani, da prva zaživi šele z obstojem druge in obratno in prav zato je Kovičeva Pot v Trento pripoved, v kateri prehodi bralec pot od smeha do resnosti.

Kovičev pripovedni postopek izhaja, to velja predvsem za prvi del »biografije«, iz hiperboličnosti, stilistične posebnosti, ki s povečevanjem in pretiravanjem Frančevega spolnega nagona izpostavlja njegovo nenavadnost, izkrivljenost, morda celo ekscentričnost. Gre za postopek, ki sicer v blagih črtah, a vendarle poudarja neskladnost znotraj psihofizične strukture posameznika in s tem iz braleca izvablja smeh. Njegova pripoved je posmeh človeškim slabostim, je s humorjem in seveda s tragiko nabita analiza človeka in človeštva; je prenicljiva, včasih pa zaradi vsaj navidezne lahkoživosti oseb kar opominjajoča podoba življenja. Je pripoved, ki se pravzaprav nenehno giblje med življenjem in smrtjo, med brezskrbnostjo in lahkomišelnostjo ter občutkom strahu in minljivosti, med zgodovinskim in osebnim časom pa tudi morala o ničevosti človekovega truda.

Ali niso torej vsa pokopališča na svetu enaka in seveda tudi vsi mrtvi, ali ni torej vse »prej« le blef, igra, ki jo lahko igraš še tako dobro, pa kljub temu ničesar bistvenega ne moreš ustaviti, vrniti, začetka ponoviti. In če je tako: ali je potem res najbolje do konca igrati klovna?